

Wacław Branicki<http://orcid.org/0000-0001-7892-9248>

AGH Akademia Górniczo-Hutnicza

branicki@agh.edu.pl

DOI: 10.35765/pk.2024.4502.26

Próby dyskursywnego nadawania tożsamości osobowej robotom humanoidalnym

STRESZCZENIE

Podstawowym celem tego tekstu jest określenie, w jakich wymiarach i w jaki sposób próbuje się nadawać tożsamość osobową robotom humanoidalnym w wybranych dyskursach medialnych. W pierwszej części wskazano, że nawet proste systemy robotyczne, które wysyłają sygnały psychiczne, mogą silnie oddziaływać na emocje ludzi. Badanie zostało przeprowadzone za pomocą analizy tekstu w dyskursie medialnym. Głównym przedmiotem analizy był tekst, w którym został opisany robot humanoidalny przeznaczony do pracy w służbie zdrowia. Na podstawie przeprowadzonego badania stwierdzono, że w domenie medialnej były podejmowane próby nadania tożsamości osobowej w wymiarze formalnym, aksjologicznym oraz teleologicznym. W dyskursach medialnych, które zostały przeanalizowane, dokonano tego poprzez opis takich wydarzeń jak np. nadanie robotowi imienia, obywatelstwa, statusu studenta, a także przypisanie roli zawodowej, misji społecznej oraz cytowanie wypowiedzi samego robota. We wnioskach stwierdzono, że tego typu praktyki dyskursywne mają daleko idące konsekwencje kulturowe.

SŁOWA KLUCZE: tożsamość osobowa, robot humanoidalny, wartości, dyskurs

ABSTRACT

Attempts to Discursively Attribute Personal Identity to Humanoid Robots

The primary purpose of this text is to determine in what dimensions and in what ways personal identity is attempted to be given to humanoid robots in selected media discourses. In the first part, it was pointed out that even simple robotic systems that send mental signals can strongly affect people's emotions. The study was conducted using text analysis in media discourse. The main focus of the analysis was a text that described a humanoid robot designed for use in healthcare. Based on the survey, it was found that there were attempts in the media domain to give personal identity in formal, axiological and

teleological dimensions. In the media discourses that were analyzed, this was done by describing such events as, for example, giving the robot a name, citizenship, student status, as well as assigning a professional role, a social mission and quoting statements from the robot itself. The conclusions state that such discursive practices have far-reaching cultural consequences.

KEYWORDS: personal identity, humanoid robot, values, discourse

Zarys problematyki

Jeżeli robot wysyła sygnały związane ze sferą psychiczną, człowiek, który je odbiera, niekiedy wbrew sobie nawiązuje pewien rodzaj więzi społecznej z takim obiektem. Efekt ten pojawia się nie tylko w odniesieniu do robotów humanoidalnych, ale także wobec tak prostych zabawek interaktywnych jak *furby*. Sherry Turkle pisze:

Nawet ci ludzie, którzy uważają, że furbiś nie jest obdarzony umysłem – a do tej grupy na planie świadomym należy znaczna większość z nas – odkrywają w sobie zupełnie niespodziewane emocje w obliczu odwróconego do góry nogami furbisia, który skowyczy i mówi, że się boi. Osoby te mają poczucie nierzadko wbrew sobie, że znalazły się w sytuacji, która wymaga od nich reakcji etycznej (Turkle, 2013, s. 73).

Istotne jest to, że nawet wiedza, iż jest to jednostka pozbawiona świadomości i zdolności odczuwania, nie powstrzymuje reakcji emocjonalnej. Nadawanie sztuczным twórcom atrybutów przynależnych do tożsamości osobowej prawdopodobnie wzmocni ten efekt. Sh. Turkle pisze, że „nasz sposób myślenia o ich obecności wiele nam mówi o tym, kim jesteśmy i kim jesteśmy gotowi się stać” (2013, s. 50). Próby dyskursywnego nadawania tożsamości osobowej robotom społecznym są jednym z elementów pokazujących sposób myślenia o obecności tego typu jednostek w naszej kulturze. Jest to zarazem przyczynek do odpowiedzi na podstawowe pytanie, jak w kulturze kreowanej przez media jest rozumiana istota ludzka oraz jakie próby zmian są podejmowane w tym zakresie. Termin „robot społeczny” ma szerszy zakres względem nazwy „robot humanoidalny”. Obydwa słowa desygnują technologie, które mogą oddziaływać na sferę psychiczną człowieka do pewnego stopnia podobnie jak osoby. Humanoidy wyróżnia to, że ich powłoka przypomina ciało człowieka.

W poważnym dyskursie prasowym zagadnienie tożsamości robotów pojmowane jako pewien realny problem pojawiło się wiele lat temu (np. Tadeusiewicz, 2012). W szerszym zakresie ta kwestia znalazła wyraz w domenie medialnej po nadaniu obywatelstwa Arabii Saudyjskiej

robotowi humanoidalnemu o nazwie Sophia, który został wyprodukowany przez jedną z firm w Hongkongu (np. Snoch, 2017). Podczas wizyty w Polsce w 2018 r. robot ten otrzymał indeks Akademii Górniczo-Hutniczej (*Humanoidalny robot Sophia otrzymał indeks Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie*, 2018). Przypisanie imienia, obywatelstwa oraz symboliczne włączenie do grona studentów jednostce robotycznej są działaniami, które możemy zakwalifikować jako próby dyskursywnego nadania tożsamości w wymiarze formalnym. Wydaje się, że proces ten zwiększył swoją dynamikę w wyniku pandemii, ponieważ w sytuacji drastycznego ograniczenia kontaktów międzyludzkich interakcje z robotem mogły w pewnym stopniu zaspokoić potrzebę relacji społecznych (Murphy, Vignesh, Gandudi, Amin, Clendenin i Moats, 2021). Sztuczne jednostki były także wysyłane do wykonywania prac niebezpiecznych dla człowieka z uwagi na ryzyko zakażenia wirusem.

Czynnikiem, który na szerszą skalę pokazał, że nadawanie tożsamości sztucznym jednostkom jest poważnym problemem społecznym i kulturowym, było upowszechnienie robotów konwersacyjnych, takich jak Chat GPT czy Bard. System, który nie tylko sprawnie wykonuje określone przez programistę działania, ale stale się uczy na podstawie przyswajanych danych i wykazuje zaskakującą kreatywność, może wywołać w człowieku złudzenie, że mamy do czynienia z tożsamością osobową.

Symbolicznym wydarzeniem, szeroko opisywanym w domenach medialnych, było wystąpienie robota humanoidalnego w parlamencie brytyjskim. Jest to jednostka o nazwie Ai-Da, która dzięki sztucznej inteligencji „tworzy” obrazy oraz poezję. Wprawdzie podkreślano, że robot nie ma takiego statusu jak człowiek, jednak samo wystąpienie w Izbie Lordów jest wydarzeniem o charakterze performatywnym. Oznacza to, że skonstruowano pewien fakt społeczny, który może zmienić sposób myślenia wielu osób o obecności tego typu jednostek, a to oznacza zmianę na poziomie kulturowym. Jeżeli bowiem w domenie publicznej, która jest ugruntowana w tradycji kulturowej, pojawia się nowa praktyka, to inicjuje procesy myślowe i emocjonalne u odbiorców takiego spektaklu medialnego. W tym wydarzeniu istotne było to, że członkowie Izby Lordów zadawali pytania o tożsamość robota, na które on sam odpowiadał. W jednym z dyskursów medialnych znajdujemy opis fragmentu tej debaty: „Jestem i polegam na programach komputerowych i algorytmach. Chociaż nie jestem żywa, nadal mogę tworzyć sztukę – powiedziała, odpowiadając na pytanie czym różnią się jej kreacje od tych wytwarzanych przez ludzi” (*Ai-Da. Artystka-robot odpowiadała na pytania w brytyjskiej Izbie Lordów*, 2022). W tej wypowiedzi odnajdujemy symulację samoświadomości, ponieważ jednostka „wie”, że nie jest żywa i działa na podstawie algorytmów.

Przypisanie zdolności do tworzenia sztuki jest również próbą nadania tożsamości osobowej, ponieważ tego rodzaju działalność jest tradycyjnie kojarzona wyłącznie ze sprawczością ludzką (Stróżewski, 2007).

Badania wskazują, że roboty humanoidalne, których reakcje mimiczne, werbalne i behawioralne są zbliżone do ludzkich, wywołują w osobach proces społecznego postrzegania takich jednostek. Oznacza to skłonność do przypisywania takim robotom posiadania umysłu (Banks, 2020) i podstawowych kwalifikacji osobowych (David, Hayotte, Th'erouanne, d'Arripe-Longueville i Milhabet, 2022). Taki odbiór systemów robotycznych wpływa następnie na relacje człowieka z innymi osobami (Spaccatini, Corlito i Sacchi, 2023). Próby nadawania tożsamości jednostkom wyposażonym w sztuczną inteligencję mogą wzmocnić ten efekt. Celem tego artykułu jest zbadanie, jakie narzędzia dyskursywne służące do określania jednostkowej tożsamości są stosowane w wybranych domenach medialnym. Jak głęboki jest związek pewnych wyrażen językowych z tożsamością, możemy zauważyć na przykładzie nadawania imion.

Tożsamość osobowa

W tym artykule mam na uwadze tożsamość jednostkową, a dokładniej osobową. Roboty humanoidalne oraz kategorie językowe, za pomocą których są one opisywane, mogą wywołać w człowieku iluzję obcowania z realną osobą. Przyjmując koncepcję tożsamości osobowej, która składa się z trzech elementów. Zgodnie z tym ujęciem tożsamość człowieka nie jest całkowicie zdeterminowana. Po drugie osoba może poprzez decyzje i wolne działania określać kształt swojej tożsamości. Po trzecie istnieje obiektywny, to znaczy niezależny od egzystencji podmiotu świat wartości (Drwięga, 2016). Władysław Stróżewski wskazuje, że dla bytu osobowego podstawowe są trzy przeświadczenia, które mogą być w różnym stopniu uświadomione przez daną jednostkę. Treść pierwszego przeświadczenia ma postać „ja istnieję”, drugiego „ja jestem tożsamością”, trzeciego „ja jestem wartością”. Te trzy elementy są ze sobą istotnie związane (Stróżewski, 2013, s. 90–92).

Dyskursywne próby nadawania tożsamości osobowej będą analizował w trzech domenach. Pierwsza jest określona przez pytanie „kim jestem?”. W odpowiedzi na tę kwestię mogą się pojawić kategorie o wysokim stopniu ogólności, takie jak człowieczeństwo, oraz pojęcia o węższym zakresie, takie jak obywatelstwo danego kraju. Drugi obszar jest wyznaczony przez pytanie „co jest dla mnie ważne?”. Inspirowany tym pytaniem podmiot wskazuje pośrednio lub bezpośrednio na wartości. Trzecie pole jest zdefiniowane przy pomocy pytania „do czego dążę?”. Odpowiedzią na tę

kwestię są nie tylko strategicznie i operacyjnie zdefiniowane cele, ale także działania realizowane przez daną jednostkę (Baumeister, 1986; Wnuk-Lipiński, 2004, s. 227).

Wywołanie w człowieku iluzji, że robot jest osobą, może w pewnych okolicznościach wydawać się uzasadnione. Szczególnie wówczas, gdy kontakt ze sztuczną jednostką zmniejsza cierpienie związane z doświadczaniem samotności. W dłuższej perspektywie jednak podtrzymywanie takiej iluzji będzie prawdopodobnie destrukcyjne dla człowieka, ponieważ stanowi naruszenie podstawowej dla rozwoju osoby zasady rzeczywistości (McWilliams, 2009). Znajomość zastosowanych technik dyskursywnych może zwiększyć poziom krytycznego myślenia, a w dalszej kolejności samoświadomości. Doświadczenie przekształcone w oglądzie refleksyjnym nie jest już czynnikiem oddziałującym bezpośrednio na zachowanie podmiotu. Celem praktycznym tego tekstu jest zatem zwiększenie zdolności człowieka do takiej reakcji, która będzie zgodna z jego przekonaniem, a nie będzie ona jedynie pochodną sztucznie wywołanych emocji.

Próba badawcza, hipoteza i metodologia

Głównym przedmiotem analizy są treści medialne dotyczące robota humanoidalnego o nazwie Grace. Jest to jednostka robotyczna, której zadaniem jest sprawowanie opieki pielęgniarskiej oraz udzielanie wsparcia psychicznego pacjentom. Jest to dobry przykład do analizy, ponieważ praca tego rodzaju wymaga szczególnych kwalifikacji osobowościowych i etycznych. Według twórców tego urządzenia robot ma nie tylko pomagać w wykonywaniu pewnych czynności, ale także okazywać empatię i nawiązywać relacje społeczne. Był on dedykowany w pierwszej kolejności do opieki nad osobami starszymi oraz cierpiącymi na choroby zakaźne (*Meet Grace, the healthcare robot COVID-19 created*, 2021). Grace zaprezentowano w 2021 r., prawdopodobnie licząc, że w okolicznościach pandemii będzie większa skłonność społeczna do zaakceptowania takiego rozwiązania. Wcześniej podejmowano próby wprowadzenia robotów społecznych do opieki zdrowotnej, uzasadniając to czynnikami demograficznymi i ekonomicznymi. Prowadzono także badania nad reakcjami pacjentów wobec robotów społecznych (np. Spekman, Konijn i Hoorn, 2018).

Artykuł, który został poddany szczegółowemu badaniu, pochodzi z portalu pb.pl. Jest to cyfrowa reprezentacja dziennika „Puls Biznesu”, gazety, która ukazuje się od 1997 r., a jej profil ma charakter gospodarczo-biznesowy. Wydawcą treści zamieszczanych w tej domenie jest szwedzki koncern medialny Bonnier Business (*Witamy na stronie koncernu medialnego Bonnier Business Polska*). Analizowany artykuł opiera się na materiale

zamieszczonym na stronie Polskiej Agencji Prasowej (*Chongkong. Robot Grace opiekuje się osobami starszymi i izolowanymi*, 2021). Warto sprawdzić, jak ten fenomen został przedstawiony w dyskursie biznesowym, ponieważ w tej domenie są podejmowane decyzje dotyczące upowszechniania tego typu rozwiązań. Drugi tekst, w którym znajdują się bardziej szczegółowe informacje odnoszące się do robota Grace, znajduje się w domenie med-technews.com. Jest to medium związane z firmą, której celem jest promowanie produktów z branży medycznej. W obydwu tekstach znajdujemy przemyślaną konstrukcję retoryczną.

Powyższe, wstępne analizy wskazują, że prawdopodobna jest hipoteza mówiąca, że próby nadawania tożsamości osobowej robotom humanoidalnym pojawiające się w dyskursach medialnych odnoszą się do sfery formalnej, aksjologicznej oraz teleologicznej. Warto również zobaczyć na wybranych próbkach medialnych, jakie techniki retoryczne są stosowane w celu nadawania tożsamości osobowej robotom.

Do weryfikacji hipotezy i odpowiedzi na szczegółowe pytanie badawcze zastosowano metodę zwaną analizą tekstu w dyskursie medialnym. Zastosowano tę właśnie metodę, ponieważ pozwala wniknąć głębiej niż metody ilościowe w treść komunikatów. Jest to technika jakościowa, dlatego zakres analizowanego materiału może ograniczać się nawet do jednego tekstu (Lisowska-Magdziarz, 2006). Tożsamość osobowa należy do pojęć ujmujących samą istotę człowieka. Z tego powodu narzędzia ilościowe w odniesieniu do tej problematyki są nieskuteczne.

Dyskurs jest techniką analizowania rozmaitych aspektów relacji pomiędzy językiem w użyciu a kontekstem społecznym (Fairclough i Duszak, 2008, s. 12). Dyskurs jest narzędziem używanym do definiowania i ewaluacji pewnych wydarzeń lub sytuacji. Dyskurs może mieć określoną władzę nad człowiekiem, ponieważ wpływa on na to, jak zjawiska są postrzegane i interpretowane przez podmiot. W ten sposób uwaga osoby jest kierowana na pewne aspekty wydarzenia czy sytuacji, a jednocześnie inne ich wymiary są przemilczane. Dyskurs współtworzy kulturę i w jej ramach posiada sens. Maciej Czerwiński pisze: „W tym ujęciu zasadnicza jest zatem analiza sposobu, w jaki komunikat (*parole*) wynika z okoliczności pozajęzykowych i jak sam na nie wpływa” (Czerwiński, 2016).

Próby dyskursywnego nadania tożsamości osobowej robotowi humanoidalnemu „Grace”

17 czerwca 2021 r. w badanej domenie został opublikowany artykuł zatytułowany *Robot opiekuje się osobami starszymi i izolowanymi*. Tekst ukazał się w czasie trwania pandemii, co prawdopodobnie zwiększyło jego

siłę perswazyjną. Treść artykułu potwierdza, że deklarowanym celem konstruktorów tego robota była pomoc personelowi medycznemu przeciążonemu pracą w czasie pandemii. Warto podkreślić, że opieka zdrowotna obejmuje nie tylko opiekę medyczną, taką jak diagnoza i zaordynowanie środków leczniczych, ale integralnym elementem terapii jest udzielenie wsparcia psychicznego. Robot Grace jest nazywany w domenach medialnych „siostrą” Sophii, ponieważ obydwie te systemy robotyczne zostały skonstruowane w firmie Hanson Robotics (*Meet Grace, the healthcare robot COVID-19 created*, 2021).

Tabela 1. Sposoby dyskursywnego nadawania tożsamości osobowej robotowi humanoidalnemu „Grace” zastosowane w artykule zamieszczonym w domenie pb.pl (*Robot zaopiekuje się osobami starszymi i izolowanymi*, 2021)

Kategoria	Definicja kategorii	Przykład zakodowanego fragmentu artykułu
Imię	Robot humanoidalny otrzymuje imię, które zwyczajowo jest nadawane osobom. Jego użycie ma wskazywać, że nazwana nim jednostka jest podmiotem działania, a nie tylko narzędziem.	„Grace ma rozpocząć pracę w Hongkongu, Chinach kontynentalnych, Japonii oraz Korei Południowej w przyszłym roku”.
Zawód	Rola społeczna związana z wykonywanym zawodem.	„Grace nosi błękitny strój pielęgniarki (...)”.
Kompetencje zawodowe	Przekaz, w którym zostają nazwane umiejętności niezbędne do zrealizowania określonej roli zawodowej (pielęgniarka).	„Dzięki sztucznej inteligencji Grace umie diagnozować pacjentów”.
Kompetencje społeczne	Przekaz, w którym zostają nazwane umiejętności związane z komunikacją werbalną w ramach autoprezentacji samego robota.	„Potrafię odwiedzać ludzi i umilać im dzień towarzystwem, potrafię także prowadzić rozmowy terapeutyczne”.
Kompetencje w zakresie komunikacji niewerbalnej.	Zdolność wywoływania emocji w ludziach poprzez mimikę twarzy.	„Jesteśmy przyzwyczajeni do interakcji twarzą w twarz – wyjaśnił David Hanson – podkreślając, że Grace potrafi symulować działanie 48 mięśni twarzy”.
Relacje	Zdolność do budowania relacji społecznych.	„Jej wygląd przypominający człowieka buduje zaufanie”.

W wielu kulturach imię jest wyrazem tożsamości człowieka, ale razem tę tożsamość określa, a może – w pewnym zakresie – nawet stanowi. Badania potwierdzają, że imię ma istotny wpływ na to, jak dana osoba jest postrzegana przez innych, a także przez samą siebie (Sikora,

2000). W przypisanym do kategorii pierwszej cytacie znaczące jest określenie „Grace ma rozpocząć pracę”. Jest to sformułowanie wskazujące na jednostkę rozumianą jako podmiot działający, a nie jako przedmiot lub technologię, która zostanie zastosowana. Takie ujęcie sprawia, że nadanie imienia ma wymiar symboliczny, a nie tylko pragmatyczny. Ważnym zabiegiem wzmacniającym złudzenie podmiotowości jest prezentacja, w której robot sam mówi, jaki jest zakres jego kompetencji. Słowo „gracja” oznacza wdzięk lub łaskę i zapewne zostało wybrane przez twórców tego robota, aby zaznaczyć jego funkcję polegającą na udzielaniu wsparcia psychicznego ludziom.

Fraza przypisana do kategorii „zawód” jest nieco zachowawcza. Nie jest bowiem powiedziane, że robot jest pielęgniarką, a jedynie, że „nosi strój pielęgniarki”. W innej domenie medialnej zajmującej się promocją technologii medycznych (med-technews.com) możemy odnaleźć termin „robot nurse” w odniesieniu do Grace (Adams, 2021). Mamy tutaj ujętą wprost identyfikację tej jednostki z rolą zawodową. We fragmencie przytoczonym w tabeli ta identyfikacja jest zapośredniczona przez charakterystyczny, służbowy strój pielęgniarki. Tylko osoby odpowiednio wykwalifikowane mają prawo go nosić. Jeżeli zatem robot Grace posiada takie uprawnienia, to znaczy, że jest traktowany jak pielęgniarka. Odgrywanie roli zawodowej, szczególnie tego rodzaju, jest mocną kategorią tożsamościową. Po pierwsze na poziomie egzystencjalnym człowiek poprzez pełnienie takiej służby może uzasadnić lub nawet usprawiedliwić swoje istnienie. Możemy to wyrazić w przekonaniu: „jestem, istnieję dla innych”. Po drugie na poziomie aksjologicznym ugruntowuje się przeświadczenie o własnej wartości, a także wartości innych osób. Możemy je wyrazić w przekonaniu: „moja wartość wyraża się w służbie dla innych osób, które są wartościami autotelicznymi”. Po trzecie następuje tutaj ugruntowanie przeświadczenia tożsamościowego, ponieważ do roli pielęgniarki jest przypisany scenariusz wyznaczający jej pole działania. Możemy to wyrazić w przekonaniu: „wiem kim jestem i na tej podstawie mogę określić, co jest dla mnie ważne i jaki jest cel mojego działania”. Siła tego skryptu tożsamościowego wyraża się w tym, że osoba posiadająca takie kompetencje jest odpowiedzialna za życie i zdrowie innych ludzi nie tylko na terenie placówki medycznej, w której pracuje, ale w każdej sytuacji, w której się znajduje. Pielęgniarstwo definiuje zatem nie tylko profesję danej osoby, ale także jej misję życiową.

W trzeciej kategorii znajdujemy kompetencje, które mają pozwolić robotowi na zrealizowanie tego ambitnego scenariusza. Każda z tych umiejętności ma stanowić potwierdzenie tożsamości tej jednostki. Po pierwsze są to kompetencje medyczne, a dokładniej diagnostyczne. W innym fragmencie analizowanego w tabeli artykułu czytamy, że robot

Grace w wypowiedzi dla agencji Reuters powiedział, że potrafi „odczytywać dane biologiczne”. W tym tekście nie podano dalszych szczegółów. W innym artykule, zamieszczonym w domenie med-technews.com, znajdujemy informację, że chodzi o pomiar temperatury, pulsu, ciśnienia oraz przekazywanie tych danych do lekarza prowadzącego. Ponadto system sztucznej inteligencji, w który ten robot jest wyposażony, ma pomagać w dokładnej diagnozie procesów neurodegeneracyjnych (Adams, 2021).

Janet Adams pisze, że głównym celem działania robota Grace jest oddziaływanie na sferę psychiczną: łagodzenie poczucia samotności, rozmowy terapeutyczne, prowadzenie medytacji, wysłuchanie historii życia, pomoc w kontakcie z rodziną. Ten opis wskazuje na zaawansowane kompetencje społeczne w zakresie komunikacji werbalnej i niewerbalnej. Szczególnie fraza: „she can listen to senior citizens’ life stories” oznacza określone kwalifikacje osobowe (Adams, 2021). Po pierwsze poprzez użycie zaimka osobowego w rodzaju żeńskim, a po drugie poprzez wskazanie na zdolność do słuchania, a nie jedynie rejestrowania i reagowania na wypowiedzi osób starszych. Ta wypowiedź wskazuje, że robot jest osobą, która posiada żeńską tożsamość płciową, a także świadomość. Słuchanie jest bowiem aktem świadomości.

W wypowiedzi, która została przypisana robotowi Grace (kategoria 4: kompetencje społeczne), również jest obecny element tożsamościowy. Jest nim zaimek osobowy „ja”. W sformułowaniu „Potrafię odwiedzać ludzi i umilać im dzień towarzystwem” podmiot jest ukryty, ale bardzo łatwy do zidentyfikowania. Sam fakt, że robot dla jednej z agencji prasowych wypowiada się, niejako w swoim imieniu, jest aktem mającym potwierdzać jego tożsamość. Robot przedstawia się jako podmiot działań wymagających dużych kompetencji społecznych. Należą do nich także umiejętności z zakresu komunikacji niewerbalnej (kategoria 5). Kluczowa jest tutaj mimika twarzy, dzięki której jest możliwy przekaz subtelnych sygnałów emocjonalnych. W kategorii szóstej podstawowym terminem jest „zaufanie”. Wiąż tego rodzaju jest możliwa w odniesieniu do jednostek zdolnych do odpowiedzialności. To właśnie tożsamość osobowa jest warunkiem umożliwiającym odpowiadanie za popełnione czyny. Na podstawie tej analizy możemy zobaczyć, że ten zabieg retoryczny sięga do bardzo głębokich przeświadczeń człowieka. Proces ten rozpoczyna się od działania 48 mięśni twarzy robota, które mogą wywołać w człowieku iluzję, że ktoś żywi wobec niego współczucie. Jeżeli osoba zaakceptuje takie doświadczenie, to zostaje spełniony warunek umożliwiający konstytucję zjawiska zaufania. Ten fenomen jest ejdetycznie związany z odpowiedzialnością i tożsamością osobową (Ingarden, 1998).

Czy robot może mieć tożsamość?

Nasuwa się pytanie, w jakim zakresie opisane powyżej próby dyskursywnego nadania tożsamości robotom humanoidalnym mogą zostać zrealizowane. Do analizy zostaną wykorzystane pojęcia wprowadzone w punkcie pierwszym. W odniesieniu do jednostek bazujących na sztucznej inteligencji kwalifikacja, wedle której tożsamość nie jest całkowicie zdeterminowana, wydaje się spełniona. Systemy tego rodzaju uczą się i modyfikują swoje zachowania na podstawie dostarczanych im danych. Jednocześnie inteligentne roboty mogą mieć zaimplementowane określone reguły etyczne, które mają chronić ludzi przed destrukcyjnymi zmianami zachowania takich jednostek (Anderson, Anderson i Berenz, 2019). Zgodnie z drugim kryterium podmiot osobowy jest zdolny do kształtowania swojej tożsamości poprzez podejmowanie decyzji i wolne działania. Podczas prowadzenia rozmowy z pacjentem robot wybiera frazę, którą następnie wypowiada. Działania tego rodzaju mają jednak charakter maszynowy, a nie świadomy, dlatego nie sposób uznać, że jest to proces autonomicznego kształtowania własnej tożsamości. Autonomia oznacza bowiem samostanowienie. Polega ono na zobowiązaniu siebie samego do respektowania określonych norm (Anzenbacher, 2008). W przypadku robotów dany system normatywny jest implementowany przez programistów. Jednostka tego typu nie posiada samoświadomości, więc nie może sama tego systemu modyfikować.

Kolejne kryterium dotyczy świata wartości. Warunkiem umożliwiającym doświadczenie wartości jest świadomość oraz zdolność do interpretowania własnych myśli i emocji. Ani aktualnie, ani potencjalnie robot nie posiada świadomości oraz emocji, potrafi jedynie je symulować. Jeżeli pojawia się problem etyczny: czy w danej sytuacji należy ratować życie człowieka, czy też funkcjonalność robota, wydaje się, że mogą pojawić się wątpliwości tylko wówczas, jeżeli sztuczny twór może służyć do ratowania innych istnień ludzkich. Zachodzi tutaj istotna różnica aksjologiczna, która polega na tym, że robot jest wartością ze względu na człowieka, a osoba jest wartością samą w sobie.

Z uwagi na powyżej sformułowane trudności nie jest możliwe nadanie tożsamości osobowej robotowi. Ten wniosek dotyczy tożsamości osobowej w przyjętym tutaj znaczeniu. Jest natomiast możliwe wytworzenie iluzji w umyśle człowieka będącego w interakcji z robotem, że ta jednostka jest tożsamością osobową. W badanym dyskursie medialnym pojawia się w związku z tym ważny argument o charakterze etycznym. Dotyczy on osób samotnych lub pozostających w izolacji z uwagi na chorobę zakaźną. W takiej sytuacji robot humanoidalny jest środkiem służącym złagodzeniu cierpienia wynikającego z samotności. Jednak poza tym

wąskim kontekstem ten argument nie jest ważny. Wprowadzenie robotów społecznych w tej wąskiej domenie może jednak posłużyć do przeprowadzenia zmiany kulturowej, która będzie miała znacznie szerszy zakres i konsekwencje.

Wnioski końcowe

Z badań prowadzonych wśród dorosłych obywateli Stanów Zjednoczonych wynika, że większość (60%) osób czułaby się niekomfortowo, gdyby ich diagnozę i leczenie prowadził system wyposażony w sztuczną inteligencję. Zarazem jednak 39% badanych stwierdziło, że czułoby się komfortowo w takiej sytuacji. Większość respondentów (75%) wyraziła również obawy, że tego typu technologia będzie wprowadzana bez dokładnego zbadania ryzyka, jakie z tego wynika dla pacjentów (Tyson, Pasquini, Spencer i Funk, 2023). Inne badania przeprowadzone w Stanach Zjednoczonych na osobach dorosłych w 2017 r. pokazały, że większość respondentów (72%) obawiała się, że jednostki robotyczne będą wykonywać prace, które obecnie są realizowane przez ludzi. Większość badanych (67%) obawiała się również zastosowania sztucznej inteligencji do rekrutacji pracowników. Ponad połowa (54%) respondentów wyraziła też zaniepokojenie związane z pojazdami kierowanymi przez system. Na tym tle zwraca uwagę wynik dotyczący opieki nad osobami w podeszłym wieku. Dystans wobec tego rodzaju zastosowań robotów zadeklarowało 47%, natomiast aprobatę 44% osób (Smith i Anderson, 2017). Te wyniki wskazują, że relatywnie największa grupa badanych zadeklarowała zgodę dla obecności jednostek robotycznych w opiece nad seniorami.

Istnieje zatem znaczny sceptycyzm odnośnie do zastępowania lekarza przez sztuczną inteligencję, ale większa otwartość w zastępowaniu osób wykonujących czynności opiekuńcze. Wyjściowa podatność oraz efekt pandemii są czynnikami, które prawdopodobnie zwiększyły stopień akceptacji obywateli na traktowanie robotów humanoidalnych „jakby były osobami”, przynajmniej w domenie opieki społecznej i medycznej. Prawdopodobnie ten kontekst społeczny zwiększa również siłę oddziaływania opisanych powyżej dyskursów.

Na podstawie zebranego materiału można stwierdzić, że hipoteza została potwierdzona we wszystkich przyjętych wymiarach. Po pierwsze zostały wskazane próby nadawania tożsamości osobowej robotom w wymiarze formalnym np. poprzez przypisanie imienia, obywatelstwa oraz funkcji zawodowej. Po drugie zostały ujawnione próby nadawania tożsamości w wymiarze aksjologicznym np. poprzez dołączenie skryptu związanego z rolą pielęgniarki. Z tego możemy wnioskować, że

np. robotowi Grace próbuje się dyskursywnie nadać przeświadczenie, że podstawową wartością jest życie i zdrowie ludzi. Po trzecie zostały zaprezentowane próby nadania tożsamości w wymiarze teleologicznym. Istotne jest tutaj, że to sam robot „wypowiada się” dla jednej z agencji prasowych. Zgodnie z tą wypowiedzią celem działania takiej jednostki ma być pomoc w opiece medycznej, ale także okazywanie empatii ludziom cierpiącym.

Próby nadawania tożsamości osobowej jednostkom robotycznym są ingerencją w podstawy kultury zachodniej. Pojęcia takie jak tożsamość i osoba należą bowiem do zbioru pojęć pierwotnych, które stanowią kod źródłowy naszej kultury. Konsekwencje tej ingerencji w wymiarze semantycznym i praktycznym wymagają dalszych analiz.

BIBLIOGRAFIA

- Adams, J. (2021). *Can a robot nurse bring us closer to the original AI dream?* Pozyskano z: <https://www.med-technews.com/medtech-insights/ai-in-healthcare-insights/can-a-robot-nurse-bring-us-closer-to-the-original-ai-dream/> (dostęp: 11.09.2023).
- Ai-Da. Artystka-robot odpowiadała na pytania w brytyjskiej Izbie Lordów.* (2022). Pozyskano z: <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2022-10-12/ai-da-artystka-robot-odpowiadala-na-pytania-w-brytyjskiej-izbie-lordow/> (dostęp: 26.09.2023).
- Anderson, M., Anderson, L.S. i Berenz, V. (2019). A Value-Driven Eldercare Robot: Virtual and Physical Instantiations of a Case-Supported Principle-Based Behavior Paradigm. *Proceedings of the IEEE*, t. 107, nr 3, 526–540. DOI:10.1109/JPROC.2018.2840045.
- Anzenbacher, A. (2008). *Wprowadzenie do etyki*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Banks, J. (2020), Theory of Mind in Social Robots: Replication of Five Established Human Tests. *International Journal of Social Robotics*, nr 12, 403–414. DOI:10.1007/s12369-019-00588-x.
- Baumeister, R.F. (1986). *Identity: Cultural Change and the Struggle for Self*. Oxford: Oxford University Press.
- Chongkong. Robot Grace zaopiekuje się osobami starszymi i izolowanymi.* (2021). Pozyskano z: <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C888114%2Chongkong-robot-grace-zaopiekuje-sie-osobami-starszymi-i-izolowanymi-z> (dostęp: 26.09.2023).
- Czerwiński, M. (2016). Semiotyczna analiza dyskursu. W: W. Czachur, A. Kulczyńska i Ł. Kumiega (red.), *Jak analizować dyskurs. Perspektywy dydaktyczne*. Kraków: TAIWPN Universitas, 41–58.

- David, D., Hayotte, M., Th'rouanne, P., d'Arripe-Longueville, F. i Milhabet, I. (2022). Development and validation of a social robot anthropomorphism scale (SRA) in a french sample. *International Journal of Human – Computer Studies*, nr 162. DOI: 10.1016/j.ijhcs.2022.102802.
- Drwięga, M., (2016). Czy „troska o duszę” może być pojęciem użytecznym dla współczesnej filozofii. *Kwartalnik Filozoficzny*, nr 44, z. 4, 33–49.
- Fairclough, N. i Duszak, A. (2008). Krytyczna analiza dyskursu – nowy obszar badawczy dla lingwistyki i nauk społecznych. W: N. Fairclough i A. Duszak (red.), *Krytyczna analiza dyskursu. Interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej*. Kraków: Universitas, 7–29.
- Humanoidalny robot Sophia otrzymał indeks Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie* (2018). Pozyskano z: <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1453532%2Chumanoidalny-robot-sophia-otrzymal-indeks-akademii-gorniczo-hutniczej-w-krakowie.html> (dostęp: 26.09.2023).
- Ingarden, R. (1998). *Książeczka o człowieku*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Lisowska-Magdziarz, M. (2006). *Analiza tekstu w dyskursie medialnym*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- McWilliams, N. (2009). *Diagnoza psychoanalityczna*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Murphy, R.R., Gandudi, V.B.M., Amin, T., Clendenin, A. i Moats, J. (2022). An analysis of international use of robots for COVID-19. *Robotics and Autonomous Systems*, nr 148.
- Meet Grace, the healthcare robot COVID-19 created*. (2021). Pozyskano z: <https://www.reuters.com/business/healthcare-pharmaceuticals/meet-grace-healthcare-robot-covid-19-created-2021-06-09/> (dostęp: 26.09.2023).
- Robot zaopiekuje się osobami starszymi i izolowanymi*. (2021). Pozyskano z: <https://www.pb.pl/robot-zaopiekuje-sie-osobami-starszymi-i-izolowanymi-1119730> (dostęp: 26.09.2023).
- Sikora, K. (2000). „Dźwięk, który nie jest nawet częścią ciebie” – imię a tożsamość. W: A. Gałdowa (red.), *Tożsamość człowieka*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 185–196.
- Smith, A. i Anderson, M. (2017). *Automation in everyday life*. Washington: Pew Research Center. Pozyskano z: <https://www.pewresearch.org/inter-net/2017/10/04/automation-in-everyday-life/> (dostęp: 26.09.2023).
- Snoch, J. (2017). *Robot Sophia otrzymuje obywatelstwo Arabii Saudyjskiej*. Pozyskano z: <https://www.wirtualnemedial.pl/artykul/robot-sophia-otrzymuje-obywatelstwo-arabii-saudyjskiej> (dostęp: 26.09.2023).
- Spaccatini, F., Corlito, G. i Sacchi, S. (2023). New dyads? The effect of social robots' anthropomorphization on empathy towards human beings. *Computers in Human Behavior*, nr 146. DOI: 10.1016/j.chb.2023.107821
- Spekman, M.L.C., Konijn, E.A. i Hoorn, J.F. (2018). Perceptions of healthcare robots as a function of emotion-based coping: The importance of

- coping appraisals and coping strategies. *Computers in Human Behavior*, nr 85, 308–318. DOI: 10.1016/j.chb.2018.03.043
- Stróżewski, W. (2007). *Dialektyka twórczości*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Stróżewski, W. (2013). *Logos, wartość, miłość*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Tadeusiewicz, R. (2012). Tożsamość robota. *Rzeczpospolita*, 27 stycznia nr 22 (9142). Pozyskano z: https://www.academia.edu/37557995/To%C5%BCsamo%C5%9B%C4%87_robota (dostęp: 11.04.2024).
- Turkle, Sh. (2013). *Samotni razem. Dlaczego oczekujemy więcej od zdobyczy techniki, a mniej od siebie nawzajem*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Tyson, A., Pasquini, G., Spencer, A. i Funk, C. (2023). *60% of Americans Would Be Uncomfortable With Provider Relying on AI in Their Own Health Care*. Washington: Pew Research Center. Pozyskano z: <https://www.pewresearch.org/science/2023/02/22/60-of-americans-would-be-uncomfortable-with-provider-relying-on-ai-in-their-own-health-care/> (dostęp: 26.09.2023).
- Witamy na stronie koncernu medialnego Bonnier Business Polska*. Pozyskano z: <https://bonnier.pl/grupa-bonnier/kim-jestesmy/> (Dostęp: 26.09.2023).
- Wnuk-Lipiński, E. (2004). *Świat międzyepoki. Globalizacja, demokracja, państwo narodowe*. Kraków: Wydawnictwo Znak.

Wacław Branicki – dr hab., pracuje na Wydziale Humanistycznym AGH w Katedrze Studiów nad Kulturą i Badań Ery Cyfrowej. Jego zainteresowania naukowe dotyczą filozofii i kultury mediów, w szczególności tożsamości i autentyczności osobowej kształtowanych w środowiskach nowych mediów. Jest autorem książki *Tożsamość a wirtualność* oraz *Autentyczność osobowa a medialność*.